

DINAMICA VOCABULARULUI ROMÂNESC ACTUAL. DERIVAREA CU PREFIXE. CONCEPTE ȘI TERMINOLOGIE

SERGIU DRINCU

Universitatea „Tibiscus”, Timișoara

Cuvinte-cheie: *lexic, derivarea cu prefixe, neoconfigurarea*

Dacă lăsăm la o parte *Observațiile de limba rumânească*, Buda, 1799, a lui Paul Iorgovici¹, putem spune că prima abordare științifică a compunerii cuvintelor în limba română aparține lui Nicolae Drăganu în teza sa de doctorat, susținută la Universitatea din Budapesta, *A román szóösszetétel*, Bistrița, 1906, puțin cunoscută însă, în spațiul lingvistic românesc, datorită limbii în care a fost scrisă².

Înainte de a descrie clasificările propuse de lingvistul clujean, vom preciza că Nicolae Drăganu este primul lingvist român care face o distincție clară între formarea cuvintelor în limba populară și cea din limba literară, el orientându-și cercetarea, cu precădere, spre fenomenele din limba populară³. În acest sens, el distinge patru tipuri de formare a cuvintelor: *derivarea*, constând în adăugarea la cuvinte „deja cunoscute” a unor sufixe, iar uneori și infixe; *contaminarea* sau *încrucșarea*, care presupune „formarea de cuvinte prin combinație [...]: din rom. *dumic* + *zdrobesc* s-a format *zdrumic* [...] etc.”; *derivarea regresivă*, ca în cazul lui *descurc*, din care s-a format, după modelul perechilor *închid* – *deschid*, *îmbrac* – *dezbrac* etc., *încurc*, în loc de *în-scurc.*; *compunerea*, care constă în unirea a două cuvinte „de sine stătătoare sau [a] două radicale, adică rădăcini, în așa fel încât cuvântul astfel format să denumească o noțiune nouă”⁴. Dintre

aceste procedee de formare a cuvintelor, Nicolae Drăganu se oprește doar la ultimul. Operele care au stat la baza concepției sale sunt, după propria-i mărturie, *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin* a lui A. Darmesteter (Paris, 1894), pe care o consideră însă prea formală, optând, în cele din urmă, pentru opera fundamentală a lui W. Wundt, *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte*, Leipzig, 1900, cu accent pe primele două volume, intitulate *Die Sprache*. Putem deduce de aici că principiul care va sta la baza clasificărilor operate de Nicolae Drăganu este unul psihologic.

„Din punct de vedere psihologic – spune el – formarea compusului este un proces cu dublu aspect: pe de o parte este analiză, în măsura în care elementele compusului se desprind din întregul propoziției, iar pe de altă parte este sinteză, în măsura în care părțile de propoziție astfel desprinse se întrepătrund mai strâns și formează, față de celelalte cuvinte ale propoziției, o unitate nouă, de sine stătătoare. Dacă însă studiem diferitele cazuri de compunere, – mai precizează el – ajungem la concluzia că procedeul analitic și cel sintetic, în cele mai multe cazuri, nu se concretizează în aceeași proporție”⁵. Pornind de la „relația procesului psihic care acționează la formarea compusului”, Nicolae Drăganu distinge trei categorii de astfel de formații lexicale:

Compuse care s-au desprins „*direct din întregul propoziției*”. În aceste construcții, „procesul analitic se găsește în așa măsură pe primul plan încât compusul pare rezultatul segmentării sintactice, iar procesul sintetic (acțiunea forțelor psihice de legare a membrilor) trece cu totul în planul al doilea⁶. Sunt aduse ca exemplu fr. *pourboire* și rom. *demâncare*, elementele lor componente putând apărea în această ordine într-un enunț propozițional: *tener ça pour boire* sau *voici deux francs pour boire*, ori *îi duc de mâncare*⁷.

Compuse ale căror părți constitutive „*nu pot apărea în aceeași ordine ca în compus, unele lângă altele, și în cadrul propoziției*”. Mai mult, ele au suferit și transformări formale. „În acest caz, procesul sintetic a trecut în prim-plan față de cel analitic”⁸. Este cazul unor compuse ca *prunc-ucigaș*, *cuscru* etc. În situații de acest

fel, topica propozițională nu mai poate fi luată în considerare, deoarece, dacă succesiunile *ucigaș de prunci*, respectiv, *cu cineva socru* sunt posibile, cele care stau la baza compuselor amintite, adică *prunc ucigaș* și *cu socru*, nu sunt reperate în sintaxa limbii române⁹.

Compuse în care „una din părțile constitutive ale compusului nici nu a făcut parte inițial din acea unitate conceptuală (*Gesamtvorstellung*) din care a fost desprins celălalt element constitutiv al compusului”. Aici, conceptul de bază a atras din „*alte unități sintactice primul component ca rezultat al asocierii conceptuale*”. Procesul de formare a unor atare compuse „este aproape întru totul un proces sintetic; analiza se restrânge aproape numai la alegerea unui cuvânt”¹⁰. Este vorba de compuse precum *lemn-cânesc*, *ceapa-cioarei*, *floarea-soarelui*, *ochiul-boului*, *labursului*, *gură-căscată* etc. „În cazul compuselor [...] *lemn-cânesc* și *ceapa-cioarei* – explică Nicolae Drăganu – inițial doar conceptele [...] *lemn*, *ceapă* sunt date și constituie și conceptele de bază. Cuvintele [...] *câne*, *cioară*, care inițial au făcut parte din alte reprezentări complete, s-au unit doar ulterior cu conceptul de bază”¹¹. Există și procesul invers, când conceptul secundar poate deveni concept de bază. Aceasta se întâmplă în compuse ca *ochiul-boului*, în română, sau în *cerf-volant*, în franceză, *Hirschkäfer*, în germană, *szarvasbogár*, în maghiară. În asemenea situații, „formarea compusului este bazată pe *asociația conceptuală din memorie*”¹².

Nicolae Drăganu folosește astfel, fără însă a le impune, datorită, cum am spus, limbii în care a fost publicată lucrarea, noțiunile și termenii *analitic* și *sintetic*, precum și *parasintetic*. Compusele analitice, unde este încadrată și derivarea cu prefixe, este cea mai răspândită în limbile romanice, fiind deci specifică și limbii române. Compusele sintetice se formează pe două căi: din două rădăcini „care nu cunosc flexiunea”, cărora li se adaugă o terminație „care conferă individualitate noului cuvânt”, respectiv, „din combinația a două cuvinte”. Primul procedeu este specific limbii latine în compuse precum *silvi-col-a*, *largi-flu-us*, *angui-man-us*. Regăsim această modalitate și în unele compuse transmise limbii române: *luceafăr*, *osânză*, *săptămână*, *căprifoiu*. Totuși, „Limbile romanice cunosc doar foarte puține cuvinte compuse din rădăcini”. Mai bine

reprezentat este al doilea procedeu: *pasăre-muscă, tren-fulger, valvârtej* etc.¹³.

Cuvintele compuse din rădăcini trebuie diferențiate de cele numite *parasintetice*. Dacă în cazul compuselor din rădăcini, – explică Nicolae Drăganu – adăugăm la rădăcinile alăturate doar o terminație, o desinență, în cazul celor din urmă adăugăm sufixe, deci acestea sunt compuse derivate, ceea ce și explică cuvântul *parasintetic*, deoarece grecescul *para-* desemnează combinația paratetică a rădăcinilor, iar termenul *sintetic* desemnează contopirea a trei elemente diferite pe calea sintezei într-un singur cuvânt¹⁴.

Așa cum am menționat (v. nota 4), Nicolae Drăganu a rezervat un capitol și *Compunerii savante*. Diferența dintre aceasta și compunerea populară rezidă în faptul că aceasta din urmă „valorifică doar materialul oferit de limba maternă, pe când compunerea savantă introduce în limba maternă multe cuvinte din alte limbi”¹⁵. Elementele lexicale străine pot fi introduse pe două căi: prin asimilare și prin traducerea *mots a mots*. Deosebirea esențială constă în compunerea cuvintelor savante din rădăcini, procedeu specific limbilor latină și greacă, de unde majoritatea au fost împrumutate. „Limba română – precizează Nicolae Drăganu – a preluat și a creat compusele savante dintr-o necesitate, întrucât în urma dezvoltărilor pe plan cultural, industrial, economic, comercial etc., limba trebuie să dobândească expresiile și termenii corespunzători”¹⁶.

O noțiune nouă, aceea a „falselor ” afixe, alături de terminologia aferentă, este introdusă în lingvistica românească de Iorgu Iordan. Astfel, în cartea sa de referință, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, București, ediția I, 1943, ediția a 2-a, 1947, ediție din care vor fi reproduse și citatele din studiul nostru, Iorgu Iordan vorbește despre *pseudoprefixe*, prin care înțelege acele elemente derivate „provenite din alte cuvinte decât prepozițiile sau adverbele”¹⁷. El pornește, după cum însuși indică, de la distincția *prefixe vs prefixoide*, operată de Bruno Migliorini în două ocazii, în „Archivio glottologico italiano”, XXVII, și în *Lingua contemporanea*, Firenze, 1938. În opinia lingvistului român, denumirea mai adecvată ar fi cea de *pseudoprefix*. Din capul locului, Iorgu Iordan recunoaște că o distincție clară între prefixe (cu

precizarea că el încă încadra derivarea cu prefixe la compunere) și pseudoprefixe este dificilă: „O delimitare precisă între unele și altele nu-i posibilă decât cu totul aproximativ. Tot așa nu putem deosebi compusele formate cu pseudoprefixe de compusele pure, căci lipsesc criterii sigure după care să ne conducem”¹⁸. Pot fi invocate, în acest sens, câteva criterii formale, precum capacitatea unora dintre ele de a fi plasate nu numai înaintea cuvântului de bază, ci și după acesta, ceea ce ar apropia formațiile cu prefixoide de compunere: „**filogerman și germanofil, fonogram și gramofon, logomahie și etnolog (filolog)** etc.”. Această „versatilitate” se datorează faptului că ele sunt „cuvinte propriu-zise, cu înțeles material, nu ca prefixele (și prepozițiile, conjuncțiile), care sunt simple unelte gramaticale”. Dar, în legătură cu dubla poziționare a unor prefixoide, Iorgu Iordan face o observație căreia nu i s-a dat o prea mare atenție: „[...] pseudo-prefixele, când ocupă locul al doilea, își schimbă aspectul, deci și **categoria morfologică** (subl. n.), dacă nu-i posibil altfel: **dinamo-**, alături de **-dinamic**, **etno-**, alături de **-etnic**, **psih-**, alături de **-psihic**, **termo-**, alături de **-termic** etc.”¹⁹.

Alte caracteristici vin în favoarea ideii de a încadra prefixoidele în clasa largă a prefixelor. În primul rând, ele „apar la un număr relativ mare de cuvinte și prin aceasta formațiile respective diferă de **compunerile adevărate** (subl. n.) care sunt oarecum unice”²⁰. Pe de altă parte, diferă modul de alăturare a elementelor componente, căci, în timp ce la compunere conexiunea se poate face și cu ajutorul prepozițiilor (**fărădelege, untdelemn** ș.a.), acest procedeu nu se întâlnește la formațiile cu pseudoprefixe, unde „mijlocul obișnuit, dacă nu exclusiv, de compunere” este „alipirea celor două elemente lingvistice”, ca în greacă și latină, de unde au fost împrumutate de limbile romanice (și nu numai), raporturile dintre ele exprimându-se „prin dezinențe”²¹. Nici proveniența lor din cuvinte autosemantice, statut pe care-l aveau în greacă și latină, nu pledează întru totul pentru considerarea lor ca elemente de compunere, pentru că, odată intrate în combinații cu alte cuvinte, „manifestă adesea o vizibilă șovăire în ce privește valoarea lor semantică”. Se constată, în acest sens, „nuanțe diferite, adesea curioase, care nu sunt identice cu noțiunea exprimată de ele, atunci când apar ca cuvinte de sine

stătătoare. Mai precis spus, sensul lor suferă modificări din cauza ambianței lingvistice în care apar²². În sensul acestei constatări, Iorgu Iordan aduce în discuție comportamentul în limba română al lui **auto-**.

Mai mult decât atât, „există [...] destule pseudo-prefixe care se comportă ca prefixele înseși, adică se pot combina cu cuvinte și numeroase și deosebite unele de altele (în sensul că nu au un izvor obiectiv comun): **arhi-, bi-, multi-, neo-, omni-, pluri-, poli-, semi-** etc. Ele ar trebui considerate ca pure prefixe, căci așa le tratează limba [...]”²³, ignorând, ca atare, originea lor. „Din punct de vedere funcțional”, spune în concluzie Iorgu Iordan, atât prefixele propriu-zise, cât și pseudoprefixele sunt categorii „perfect identice, căci joacă același rol în vorbire. [...] Diferă numai condițiile de fapt în care își îndeplinesc misiunea lor lingvistică”. Și dacă încă nu sunt considerate prefixe, aceasta se datorește lingvisticii tradiționale care „s-a deprins să le socotească [...] prefixe propriu zise” numai pe cele provenite din prepoziții²⁴. Totuși, el avertizează „să ne ferim de a pune pe același plan” situațiile formative ale prefixelor cu acele ale prefixoidelor, căci la primele „predomină elementul strict lingvistic”, pe când la celelalte „rolul de frunte îl are factorul „lucru”, adică<materia>”²⁵.

Așadar, criteriul de bază care asociază pseudoprefixele prefixelor propriu-zise este cel *funcțional*. Constatarea, făcută deja de Iorgu Iordan, a fost preluată și dezvoltată de I. Coteanu în secțiunea *Sistemul de formare a cuvintelor* din cartea publicată împreună cu Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975. I. Coteanu aduce precizarea foarte importantă că elementele formative sunt *morfeme lexicale auxiliare*, care se deosebesc atât de *morfemele gramaticale*, cât și de *morfemele neauxiliare*. Considerând că denumirea *morfem* nu este adecvată realităților pe care le reflectă, el propune termenul *lexiform* care, finalmente, nu s-a impus. I. Coteanu definește *derivarea* drept „asocierea formativelor (lexiformelor) cu cuvintele-bază”, iar *compunerea* ca „asocierea a două sau mai multe cuvinte-bază (cu sau fără intervenția lexiformelor)”²⁶. El operează diferențierea dintre prefixe și prefixoide pe baza criteriului

funcțional, respingând utilitatea criteriului etimologic, ce vizează proveniența prefixoidelor din cuvinte autosemantice împrumutate din greacă sau latină. În viziunea sa, „această distincție este lipsită de importanță pentru limba română, pe de o parte pentru că elementele prefixale la care ne referim nu au fost împrumutate decât în cazuri cu totul excepționale **direct** din grecește, pe de altă parte pentru că, din punctul de vedere al vorbitorilor, inclusiv al celor care știu originea lor, interesează numai sensul acestor pseudoprefixe”. Ca atare, susține I. Coteanu, „despărțirea prefixoidelor de prefixe se poate menține, cu observația [...] că, pentru limba română contemporană, ea nu are consecințe funcționale”²⁷. Rezultă deci că I. Coteanu admitea faptul că prefixoidele realizează, funcțional, derivate, și nu compuse.

O poziție oarecum „eclectică” are Angela Bidu-Vrănceanu care, într-un *Dicționar de terminologie lingvistică*, publicat în „Limbă și Literatură”, 1996, vol. II, p. 47-50, definește *prefixoidul* ca „Element formativ, asemănător cu prefixele **recente** (subl. n.), care, așezat înaintea morfemului independent sau a rădăcinii, dă naștere unor cuvinte noi prin schimbarea sensului lexical. Valorile lexicale ale prefixoidelor sunt mai concrete decât ale prefixelor [...]”, precizând, mai apoi, că „prin capacitatea de a alcătui serii, prefixoidele întăresc sentimentul prefixării, chiar dacă strict lingvistic nu se încadrează acestui procedeu”²⁸.

Problemele formării cuvintelor, atât teoretice cât și aplicative, au fost abordate de Petru Zugun în diverse studii²⁹. Ne vom referi aici la definiția dată compunerii și prefixării în cartea *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Editura Tehnopress, Iași, 2000. Astfel, referindu-se, în general, la *afixe*, Petru Zugun le consideră „unități lexicale formative neindependente numite sufix, prefix, sufixoid și prefixoid care formează **derivate** (subl. n.), prin încadrarea lor selectivă într-un model derivativ, împreună cu baza de derivare” (p. 106). Sau, în completare: „Cele mai multe prefixoide (ca și sufixoide) nu există independent în limbă, de aceea, ca și celelalte afixe (prefixele și sufixele), ele formează **derivate** (subl. n.) [...]” (p. 130). În ce privește *compunerea*, el consideră că „Compusul reprezintă *alt* cuvânt și *un singur cuvânt*, în raport cu termenii intrați în

compunere, fapt dovedit de: a) sinonimia între compuse și cuvinte simple (necompuse) de tipul *floarea-soarelui = răsărită*; *vinars* = (un anumit fel) *rachiu* ș.a.; b) sensul principal specific compusului, diferit, mai mult sau mai puțin, de semnificațiile unităților lexicale intrate în compunere; c) funcția sintactică, unică, a compusului, ca și a fiecărui termen autosemantic simplu utilizate independent” (p. 129).

Concepția opusă o întâlnim în FCLR₁ și în FCLR₂, precum și în lucrări în care este acceptat acest punct de vedere. Astfel, în FCLR₁ se afirmă tranșant că se încadrează la compunere și acele „compuse formate din elemente de compunere inexistente și independent în limba română (*auto-*, *cvasi-*, *deca-*, *-fob*, *foto-*, *-vor* etc.), combinate fie între ele (*balneolog*, *bicefal*, *decapod* etc.), fie cu cuvinte existente și independent (*colontitlu*, *termocentrală*, *centigrad*, *electrocauteriza*)” (p. 7). Mai mult, „Toate elementele fără existență independentă în limba română vor fi numite e l e m e n t e d e c o m p u n e r e” (p.20). Este adevărat că cele care ocupă primul loc în compus „se aseamănă întrucâtva cu prefixele și de aceea au fost numite de unii lingviști p s e u d o p r e f i x e sau p r e f i x o i d e” (*ibid.*). Dar între acestea și prefixe „există o deosebire esențială: elementele de compunere au sens lexical deplin, exprimă noțiuni (provenind din substantive, adjective, pronume, numerale, verbe), iar prefixele nu au sens lexical deplin, nu exprimă noțiuni (provenind de cele mai multe ori din prepoziții)” (p. 21). Pe de altă parte, unele pseudoprefixe pot sta și la sfârșitul cuvântului, în timp ce prefixele nu posedă această mobilitate. În FCLR₂, în spectrul deosebirilor dintre prefixe și elementele de compunere *tematică* (pseudoprefixe sau prefixoide) apare, mai accentuat, „criteriul etimologic al provenienței din cuvinte autosemantice sau din instrumente gramaticale” (p. 13).

Delimitarea între derivare și compunere rămâne însă o problemă derivând din „unele dificultăți de natură obiectivă, date fiind unele asemănări între procedee diferite în anumite cazuri speciale sau în general”³⁰. Este vorba de faptul că dintre cele trei criterii (semantic-noțional, etimologic și formal), cel semantic-noțional „nu este totdeauna la fel de operant, din pricina situațiilor în care unele

elemente de compunere provenite din cuvinte autosemantice își pierd conținutul noțional” (p. VIII). Este adevărat că Mioara Avram, autoarea *Cuvântului-înainte* din amintita lucrare, se referă aproape exclusiv la sufixoide, dinamismul de atunci al derivării cu prefixoide fiind cu totul neglijabil în raport cu ceea ce se întâmplă în momentul de față cu respectivele elemente prefixale. Este vorba, de exemplu, despre „adverbialul *-mente*, general admis drept sufix astăzi”. Intervin apoi cazurile de confuzie, cum ar fi cel între compusul *petrolifer* și derivatul *petrolier*. Nu în ultimul rând trebuie avută în vedere situația în care unele afixe, mai cu seamă sufixe, dobândesc conținut noțional. Apar într-o asemenea situație unele sufixe „cu sensuri speciale în anumite terminologii, de exemplu *-ită*, *-oză*, *-om* în terminologia medicală, *-at*, *-ură*, *-an*, *-on* în terminologia chimică”. Dintre prefixe interesează comportamentul adjectival al lui *extra-* și dubla origine a lui *para-*. Anumite complicații intervin și în cazul acordării statutului de element de compunere unor segmente, „nesemantice la origine”, rezultate din analiza greșită a cuvintelor, cum e cazul lui *-buz* și *-tron*. Mai trebuie luată în considerare și interpretarea unor prepoziții „lipsite de sens noțional puternic” precum *în*, *sub*, *a* sau a adverbului *prea*, în aceleași condiții semantice, drept prefixe, în special în formațiile delocutive. Concluzia la care ajunge Mioara Avram este că acest tip de compunere, „numită de obicei tematică – reprezintă un procedeu de tranziție între compunere și derivare (progresivă) și în acest sens trebuie interpretată și denumirea de afixoide sau pseudoafixe dată elementelor de compunere tematică”³¹. De altfel, Mioara Avram va recurge la sintagma *elemente de compunere prefixoide*³².

Prudența Mioarei Avram în a formula un set de criterii imuabile pentru diferențierea elementelor de compunere de afixoide s-a dovedit a fi justificată atât pentru perioada respectivă, cât și, mai ales, pentru cea de după 1990. Astfel, într-un articol consacrat sufixoidului *-oid(ă)*, Finuța Hasan a scos în evidență relativismul unor „indicii diferențiatori” precum *existența autonomă*, *posibilitățile combinatorii*, *construcțiile sintactice*, *productivitatea*, ajungând la concluzia că numai *criteriul semantic* este eficient, cu condiția de a fi bine precizat. Ea urmărește evoluția semantică a

sufixoidului amintit, de la substantivul grecesc *ειδος* cu sensul „formă, aspect” până în limbile moderne, cu accent pe situația din română. El a ajuns să evolueze de la sensul „cu formă, cu aspect de...” la acela *mai vag* „având la bază..., generat de..., construit cu ajutorul...” sau „făcând parte din același grup..., fiind de același tip cu...”, prin care *-oid* trece din clasa sufixoidelor (elementelor de compunere) în cea a sufixelor propriu-zise³³. Revenind asupra problemei, într-un alt studiu, Finuța Hasan consideră că e preferabil a considera formanți ca *amfi-*, *arier-*, *avan-*, *dico-* (*dih-*), *palin-* (*palim-*), *tele-* „departe, (de) la distanță” drept prefixe. Tot la prefixe este încadrat și *cvasi-*, „urmașul unei conjuncții, pe baza faptului că această parte de vorbire nu are sens deplin”³⁴.

În articolul *O problemă controversată: prefixe, prefixoide sau elemente de compunere*, publicat în „Limba română”, 1981, nr.1, p. 11-17, ne-am exprimat acordul cu punctul de vedere al Finuței Hasan, susținând, în plus, că criteriul semantic ar trebui completat cu cel funcțional, în formula *semantico-funcțional*, în care, adăugăm astăzi, cele două componente trebuie să acționeze cumulativ. Am mai sesizat faptul că „Există în româna actuală, de fapt în aproape toate limbile literare moderne, o puternică tendință de a schimba funcționalitatea așa-ziselor pseudoprefixe [...], în sensul transformării lor în prefixe propriu-zise”³⁵. Constatarea, valabilă în sine, nu putea fi probată extins, la data respectivă, din cauza rigidității de mișcare a lexicului literar românesc. Vom aminti aici, între puținele cercetări în această direcție, din perioada respectivă, studiul Mariei Purdela-Sitaru, *Elementul socio- în limba română*, publicat în *Etudes romanes dédiées à Iorgu Iordan à l'occasion de son quatre-vingt-dixième anniversaire*, București, 1978, p. 407-414, element pe care autoarea îl consideră încadrabil la prefixe datorită sensului său mai general „referitor la societate, social”.

Deschiderile culturale și științifice de după 1989 au determinat schimbări majore în lexicul limbii române. Cele mai multe au fost explicate prin influența anglo-saxonă, căreia i-au fost consacrate numeroase studii. În bună măsură însă, fenomenul la care ne referim are la bază cauze care exced, deși nu o exclud, influența mai sus amintită. Este vorba de o tendință conjugată, de multă vreme activă

în lexicul limbilor occidentale, numită de unii, conform celor două finalități pe care le implică: *vulgarizare* sau *determinologizare*, adică „o deplasare extremă a sensului specializat în direcția unui sens figurat, metaforic”, și *socializare*, ceea ce presupune „utilizarea termenilor specializați în texte adresate nespecialiștilor”³⁶. Se produce, în realitate, o difuzare în exterior a cunoștințelor din interiorul unei comunități lingvistice / științifice, sub impulsul a două acțiuni: una *spontană*, reflectată îndeosebi în mass-media, alta *deliberată*, conștientă, determinată, în primul rând, de presiunea învățământului, dar și de aceea pe care unii specialiști o numesc „democratizarea cunoașterii”. Această acțiune este realizată de (semi)specialiști și se adresează, obligatoriu, nespecialiștilor, domeniile vizate fiind, în primul rând, cele de interes general: informatica, comunicațiile, medicina, mediul, economia³⁷.

Determinologizarea a dus la estomparea sensurilor univoce ale mai multor elemente de compunere, facilitându-le combinații cu cuvinte din lexicul comun și apropiindu-le, în felul acesta, de prefixe. Ilustrativ este cazul lui *mega-*, întâlnit în formații (ortografiate cu pauză, cu cratimă sau aglutinate la cuvântul de bază), precum: *megaanchetă*, *mega-cadou*, *mega-contract*, *mega dispreț*, *megadosar*, *mega-miercuri* (la METRO), *megascandal*, (noul) *mega-USL* etc.³⁸.

Această mișcare din lexicul românesc ridică și probleme ale propriei terminologii. Ne referim la perechile de termeni *prefixoid / pseudoprefix* și *suffixoid / pseudosuffix*, care conțin o reală contradicție în termeni, *-oid* și *pseudo-* anulând calitatea de *prefix* sau de *suffix* a morfemelor lexicale la care se referă, adică plasarea la începutul sau la sfârșitul unui cuvânt de bază cu care se aglutinează³⁹. Fără a renunța la termenii mai sus menționați, Adriana Stoichițoiu-Ichim, în studiul *Neoconfixarea în limba română actuală*, în vol. *Limba română – aspecte sincronice și diacronice*. Actele celui de al 5-lea Colocviu al Catedrei de limba română (8-9 decembrie 2005), Editura Universității București, 2006, p. 313-327, propune termenii *confix*, *confixare*, *neoconfixare*. Înainte de a se opri la situația din limba română, lingvista bucureșteană face o incursiune în lingvistica franceză spre a se edifica în legătură cu terminologia folosită acolo.

Astfel, la H. Mitterand, *Les mots français*, P.U.F., 1965, p. 58, apare termenul *récomposition*, în care *re-* arată caracterul „reconstruit” al formațiilor. L. Guilbert, *La créativité lexicale*, Larousse, 1975, p. 224, recurge la *composition allogène*, iar A. Martinet, *Grammaire fonctionnelle du français*, Crédif-Didier, Paris, 1979, p. 243, se referă la *synthème confixé*, „constitue de deux monèmes non libérables, ou *confixes* (subl. n.). Par ex. *herbivore, polychrome, psychologue*”. Primii termeni, *confix* și *confixare*, se referă la ceea ce în lingvistica românească se numește *compunere tematică* sau *savanță* (*art. cit.*, p. 313-314). *Neoconfixarea* reprezintă procesul de alăturare/ aglutinare, după modelul „clasic” al *compunerii tematice*, a unui cuvânt *autonom* cu un „fals confix” („faux confix” la Martinet 1979: 262) sau cu un *neoconfix* la Gaudin, Guespin, *Initiation à la lexicologie française. De la néologie aux dictionnaires*, De Boeck, Bruxelles, 2002, p. 289 (În textul Adrianei Stoichițoiu Ichim apare anul 2000). *Neoconfixe*le sunt obținute prin trunchierea unui lexem autohton, păstrându-se vocalele finale *-o* și *-i*, după modelul grecesc, respectiv după cel latinesc: *socioprofessionnel, écoproduit, fibrociment, afro-asiatique; publi-rédactionnel, surdi-mutité*, citate de Adriana Stoichițoiu Ichim (p. 314) după Mitterand (1965: 59, v. *supra*).

În lexicul românesc, Adriana Stoichițoiu Ichim, *art. cit.*, distinge, în funcție de *sursă*, două categorii de *neoconfixe*:

a) *Neoconfixe de sens*, provenite din formații clasici (grecești și latinești), care „au dezvoltat semnificații „moderne” în cadrul unor compuse neologice”. Acești formați provin din trunchierea unor cuvinte, mai exact, a unor termeni, și prezintă „o valoare semantică mai mult sau mai puțin diferită față de cea etimologică”. Mai mult, „În cazul neoconfixelor antepuse (de tipul prefixoidelor), *autonomia semantică* se poate asocia cu *autonomia sintactică* (prin care neoconfixul apare ca determinant adjectival și, mai rar, ca substantiv)” (p. 315). Astfel de „neoconfixe” sunt formați clasici de tipul lui *auto, foto, hidro, hipo, meteo, micro, moto, porno, retro, stereo*, devenite și adjective, sau *expo, micro, tele, tipo, vice*, devenite și substantive. *Neoconfixe*le de sens din limba română sunt, de fapt, *împrumuturi cu caracter internațional*, preluate din franceză, majoritatea, sau prezentând etimologie multiplă. Se dă ca exemplu

tele₋₁, care, ca formant „clasic”, are sensul din greacă „departe (de), la distanță” ca în *telecomandă*, *telemedicină*, *telecomunicație*, *teledetecție*. Acesta a devenit *neoconfix* prin următoarele sensuri: *tele*₋₂ „transport prin cablu”, preluat din *teleferic* (< fr. *téléphérique*): *telecabină*, *telescaun*, *teleschi*, *telegondolă*; *tele*₋₃ „referitor la / prin / specific televiziunii”, extras din *televiziune* (< fr. *télévision*): *telecronicar*, *teledialog*, *teledivertisment*, *teleenciclopedie*, *telesport* etc.; *tele*₋₄ „referitor la / prin telefon”, pornind dela *telefon(ie)* (< fr. *téléphone*): *telecentru*, *teleconferință* (p. 315).

b) *Neoconfixe de formă*, rezultate din trunchierea unui cuvânt simplu, de circulație curentă, împrumutat sau românesc, *dar nu element de compunere savantă*. Și aici, chiar mai mult decât în cazul formanților „clasici”, *autonomia semantică* se corelează cu *autonomia sintactică*. În plus, aceste *neoconfixe* se caracterizează și prin *polisemie*. Un exemplu edificator îl reprezintă *EURO*₋₁, cu sensul central „referitor la Europa”, la care se adaugă următoarele sensuri, derivând din:

- accepția *geografică*: *Eurometeo*, *Euromonitor*, *euro-atlantizare*, *Eurosport*, *Eurodicționar*, *Euro-Dispecer*, *Eurolider*, *zonă euroasiatică*, *euroturiști*, „*parteneriatul euromediterranean*” etc.

- accepția *politică*, juridică, administrativă: *eurosociașiști*, *europopulari*, *eurofuncționari*, *europarlament*, *europoliticieni*, *eurodeputat*, *euroobservatori*, *europartid*, *eurofamilie*, *Euroconstituția*, *eurobirocrați*, *eurocetățeni* etc.

- atitudinea față de extinderea UE/aderarea la UE: *euroseptici*, *eurosepticism*, „*partide euro-ostile*”, *euroentuziasm*, *eurooptimiști*, *euroindiferenți* etc.

- conformitatea cu cerințele / standardele UE: „*Euro-apă*”, *europubele*, *Super Euro Diesel*, *EuroPremium*;

- „de valoare europeană”: *eurolgol*, *Euromedia*, *Clinica Euroestet* etc. (p. 317).

EURO₋₂ „referitor la moneda unică europeană”: *Euroland*, *euromilionari*, *europorțofele* etc.

În articol se dă și o listă de *neoconfixe* („prefixoide și sufixoide”) reprezentative pentru dinamica actuală a procedului de *neoconfixare*. Ne vom mărgini la lista *neoconfixelor* „*prefixoide*”:

AGRO-, AUTO-, BIO-, ECO-, FOTO-, MOTO-, RADIO-, TELE-, VIDEO-, CYBER-, METRO-, ROBO- (p. 319-323).

Așadar, sub impulsul factorilor extralingvistici, dar și a unora lingvistici (de tip analogic, funcționând ca modele recursive), o seamă de formați „clasici”, de tip savant, numiți *confixe*, și-au pierdut statutul de formați monosemantici, dezvoltând sensuri multiple și nuanțe de sens care le-au permis combinații cu cuvinte din fondul comun. În plus, faptul că posedau, prin natura lor originară, substantivală și adjectivală, autonomie semantică și sintactică a dus la constituirea unor adevărate serii „derivative”, în care se respectă structura, iarăși „clasică”, determinant + determinat. Fenomenul a fost numit, după cum am văzut, *neoconfixare*, iar formații respectivi, prin schimbarea funcționalității, *neoconfixe*, mai exact, *neoconfixe de sens*. Intervine aici însă o contradicție cu definiția *neoconfixului*, așa cum o înțeleg lingviștii francezi amintiți mai sus. Astfel, Martinet vorbește despre un cuvânt autonom și un „pseudoformant” sau „fals confix” („faux confixe”), precum *brico* din *bricolage* sau *-rama* din *panorama*, numite de Gaudin și Guespin *neoconfixe*. Ca atare, este vorba de alte *confixe* decât cele „clasice”, acestea servind doar ca model pentru *noile confixe*, pe care Adriana Stoichițoiu Ichim le-a numit *neoconfixe de formă*. Pentru *confixe* „clasice”, se propune, după cum am văzut, sintagma *neoconfixe de sens*. Chiar dacă Domnia Sa subscrie la opinia lingviștilor francezi care consideră ca nerelevantă „viziunea *excesiv* (subl. n.) etimologizantă” pentru abordările *sincronice*, care sunt descriptive și funcționale, totuși etimologia nu poate fi ignorată cu desăvârșire, mai ales atunci când se stabilesc caracteristici și clasificări. În acest sens, *confixe* „clasice” au istoria lor, deci o abordare etimologică specifică, alta decât aceea a *neoconfixelor de formă*, ceea ce ne împiedică să le considerăm, pur și simplu, *neoconfixe*. Totuși, „calificativul” *neo-* poate fi luat în considerare, dar numai în măsura în care *confixe* respective au suferit o mutație funcțională, intrând în sfera formațiilor derivativi. Pe de altă parte, cum întemeiat precizează I. Coteanu, „Despărțirea prefixoidelor (în cazul nostru a *neoconfixelor*) de prefixe se poate menține, cu observația [...] că, pentru limba română contemporană, ea *nu are consecințe funcționale*

(subl. n.)⁴⁰. Există, așadar, necesitatea de a deosebi, în cadrul *neoconfixării*, cele două clase de *neoconfixe* amintite de Adriana Stoichițoiu Ichim, dar nu pe criteriul semantic, deoarece orice derivare presupune, prin ea însăși, ori o schimbare de sens, ori un aport de sens cu totul nou. În această ordine de idei, ni se pare util a se renunța la calificativul „de sens” pentru *neoconfixele* „clasice”. În ce ne privește, credem că denumirea *neoconfixe terminologice* ar acoperi atât *procesul inovativ* realizat prin „determinologizare”, cât și exigențele etimologice ce decurg chiar din acest proces și care nu mai trimit *direct* (decât în cazuri excepționale) la greacă sau latină⁴¹.

În viziunea noastră, *derivarea lexicală*, în cazul de față, *prefixală*, se realizează prin *derivarea* cu *prefixe propriu-zise* și prin *neoconfixare*, aceasta din urmă cuprinzând *neoconfixele terminologice* și *neoconfixele propriu-zise* (în locul celor *de formă*), denumiri care pot fi, evident, înlocuite oricând cu altele mai adecvate.

Neoconfixarea este, deci, unul din componentele esențiale ale dinamicii lexicului românesc actual, iar teoretizarea și punerea în evidență a acestui proces, cu toate implicațiile pe care le presupune, este, indiscutabil, meritul Adrianei Stoichițoiu Ichim.

Bibliografie selectivă

- Avram, Mioara, *Compuse de tip tematic în presa actuală*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, XLII, 1997, nr. 4, p. 25-36.
- Bidu Vrănceanu, Angela, *Aspecte ale determinologizării lexicului specializat în relația lui cu limba comună*, în vol. *Limba română – aspecte sincronice și diacronice*. Actele celui de al 5-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (8-9 decembrie 2005). Coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București 2006, p. 234.
- Ciobanu, Fulvia, Hasan, Finuța, *Compunerea cuvintelor în limba română*. Vol.I, Editura Academiei Române, București, 1970 (Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică, București. FCLR₁).
- Coteanu, I., Bidu-Vrănceanu, Angela, *Limba română contemporană*. Vol. II: *Vocabularul*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
- Drăganu, Nicolae, *Compunerea cuvintelor în limba română*. Traducere din limba maghiară de Maria Király și Gabriela Ekes-Grünn. Ediție îngrijită de Sergiu

- Drincu și Maria Király. *Studiu introductiv și Indice* de Sergiu Drincu, Editura Amphora, Timișoara, 1998.
- Drincu, Sergiu, *Compunerea și prefixarea. Repere teoretice în lingvistica românească*, Editura Amphora, Timișoara, 1999.
- Graur, Al., Avram, Mioara (redactori responsabili), *Formarea cuvintelor în limba română*. Vol. al II-lea: *Prefixele*, Editura Academiei Române, București, 1978 (Institutul de Lingvistică, București. FCLR₂).
- Hasan, Finuța, *Formanți cu statut dublu*, „Studii și Cercetări Lingvistice”, 1973, nr. 5, p. 557-563.
- Idem, *Cu privire la delimitarea de prefixe a elementelor de compunere*, „Limba Română”, 1974, nr. 3, p. 193-196.
- Hristea, Theodor, *Trunchierea cuvintelor și fenomenele înrudite*, „Limba și literatura română”, 1997, nr. 1, p. 13-17.
- Ivănescu, G. *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue litterarie*, „Philologica”, II, 1972, p. 5-25.
- Stoichițoiu Ichim, Adriana, *Neoconfixarea în limba română actuală*, în vol. *Limba română – aspecte sincronice și diacronice*. Actele celui de al 5-lea Colocviu al Catedrei de limba română (8-9 decembrie 2005), Editura Unuversității București, 2006, p. 313-327.
- Zugun, Petru, Miniț, Ana-Maria, *Formarea cuvintelor. Teorie și practică*, Editura Sedcom Libris, Iași, 2005.

Note

1. Cf. ediția îngrijită de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Editura Facla, 1979.

2. Traducerea în limba română, sub titlul, *Compunerea cuvintelor în limba română*, realizată de Maria Király și Gabriela Ekes-Grünn, a apărut la Editura Amphora, în 1998. Ediția a fost îngrijită de Sergiu Drincu și Maria Király și conține un *Studiu introductiv* și un *Indice* de Sergiu Drincu. Pentru reflectarea compunerii în diversele lucrări apărute până la cartea lui Nicolae Drăganu, a se vedea *Studiul introductiv* alcătuit de noi la traducerea românească a studiului lingvistului clujean.

3. O teorie coerentă privind raporturile dintre limba populară și cea literară, inclusiv metodologia de cercetare, la G. Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue litterarie*, în „Philologica”, II, 1972, p.5-25.

4. *Op. cit.*, p.39-40. Paginile sunt cele din traducerea românească. Menționăm totuși că el consacră ultimul capitol *Compunerii savante*.

5. *Ibidem*, p.45.

6. *Ibidem*.

7. *Ibidem*, p.47.

8. *Ibidem*, p.45.
9. *Ibidem*, p.47.
10. *Ibidem*, p.45-46.
11. *Ibidem*, p.47-48.
12. *Ibidem*, p.48.
13. *Ibidem*, p.52.
14. *Ibidem*, p.53. Pentru termenul *parasintetic*, Nicolae Drăganu trimite la A. Darmesteter, *Cours de grammaire historique de la langue française*, vol. III, p.23.
15. *Ibidem*, p.112.
16. *Ibidem*, p.113.
17. *Op. cit.*, p.192.
18. *Ibidem*.
19. *Ibidem*, p.193.
20. *Ibidem*.
21. *Ibidem*, p. 225-226.
22. *Ibidem*, p.218.
23. *Ibidem*, p.216.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*, p.218.
26. *Op. cit.*, p.137.
27. *Ibidem*, p. 203.
28. *Art. cit.*, p. 49.
29. *Definiția compunerii*, „Limba română”, 1985, nr. 3, p. 256-258; *Definiția derivării*, „Limba română”, 1988, nr. 5, p. 469-473; Petru Zugun, Ana-Maria Minuț, *Formarea cuvintelor. Teorie și practică*, Editura Sedcom Libris, Iași, 2005.
30. FCLR₁, p. VIII.
31. *Ibidem*. În limba literară actuală exemplele de prefixe și prefixoide folosite adjectival sau substantival sunt, evident, mult mai numeroase. În ce privește formațiile delocutive, cf., pentru o privire de ansamblu și pentru exemplele edificatoare, studiul nostru *Derivarea delocutivă*, în Sergiu Drincu, *Compunerea și prefixarea. Repere teoretice în lingvistica românească*, Editura Amphora, Timișoara, 1999, p. 122-130.
32. Cf. *Compuse de tip tematic în presa actuală*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, XLII, 1997, nr. 4, p. 25-36, precum și în *Un formant terminologic devenit expresiv în limbajul publicistic: -zaur*, în „Limba română”, 1997, nr. 1-3, p. 21-27.
33. *Formanți cu statut dublu*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 1973, nr. 5, p. 557-563. Finuța Hasan ia în considerare și prezența lui *-oid* în terminologia științifică, din matematică și chimie, în care sensurile amintite nu se mai regăsesc, el funcționând aici doar ca simplu formant terminologic.
34. *Cu privire la delimitarea de prefixe a elementelor de compunere*, în „Limba română”, 1974, nr. 3, p. 193-196.

35. *Art. cit.* a fost reprodus în volumul Sergiu Drincu, *Compunerea și prefixarea*, de unde a fost preluat și acest citat (p. 98).

36. Angela Bidu Vrănceanu, *Definiții alternative în lexicul specializat*, „Analele Universității București“, LLR, LIII-2004, p. 120..

37. Angela Bidu Vrănceanu, *Aspecte ale determinologizării lexicului specializat în relația lui cu limba comună*, în vol. *Limba română – aspecte sincronice și diacronice*. Actele celui de al 5-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (8–9 decembrie 2005). Coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București 2006, p. 234.

38. Pentru detalii, cf. Adriana Stoichițoiu Ichim, *Un prefixoid „la modă”*: MEGA-, în vol. *Perspective actuale în studiul limbii române*. Actele Colocviului Catedrei de Limba Română, 22-23 noiembrie 2001, Editura Universității din București, 2002.

39. Pentru diferitele tipuri de aglutinare, cf. Petru Zugun, Ana-Maria Minuț, *op. cit.* De asemenea, Petru Zugun, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Editura Tehnopress, Iași, 2000.

40. Cf. I. Coteanu, Angela Bidu-Vrănceanu, *op. cit.*, p. 203.

41. Cf., în acest sens, I. Coteanu, *ibidem*.

DYNAMICS OF THE PRESENT ROMANIAN VOCABULARY. DERIVATION WITH PREFIXES. CONCEPTS AND TERMINOLOGY

(Abstract)

Key words: *vocabulary, derivation with prefixes, neo-confixation*

The author reviews the main theories in the Romanian linguistics related to derivation and composition in general, and the derivation with prefixes in particular. The article discusses the theses of the works published by Nicolae Drăganu, Iorgu Iordan, I. Coteanu, Finuța Hasan, but also those expressed by Mioara Avram in two academic works dedicated to composition and prefixation (see *Bibliography*). The author also forwards his own considerations regarding the relation between composition and prefixation, the latter being achieved also through the so-called *prefixoids* or *pseudo-prefixes*, terminology not adopted by the author, as it contains a contradiction in terms.

A special stress is laid on the theory of *neo-confixation* and the discussion about the terms *confix* and *neoconfix*, the latter being preferred to *prefixoids* or *pseudo prefixes*. The issue of *neo-confixation* was discussed by Adriana Stoichițoiu Ichim in her study *Neoconfixarea în româna actuală / Neo-confixation in present Romanian* (see *Bibliography*). It is about the process of „determinologisation”, which facilitates the extraction from the scientific terminology, mono-semantic by

definition, of the „classic” *confixes* (elements of composition) and their use in combination with words from the common language. They have become, by changes of meaning and functional shifts, *neo-confixes of meaning*, in the terminology of Adriana Stoichițoiu Ichim.

The true *neo-confixes* are the formants extracted from common, non-terminological words, placed by analogy with the „classic” (neo)confixes, in derivative series also constructed on the basis of common words. Adriana Stoichițoiu Ichim calls them *neo-confixes of form*.

By invoking etymologic and functional arguments, the author of the article considers that the entire process is subsumed to lexical derivation, which is realised in two ways: by *derivation* with proper prefixes, and by *neo-confixation*, which comprises the *terminological neo-confixes* (instead of those called *neo-confixes of meaning*), on the one hand, and the *proper neo-confixes* (instead of the *neo-confixes of form*), on the other hand, in a word the true *neo-confixes*, such as: *Afro-*, *Agro-*, *Bio-*, *Cyber-*, *Euro-*, *Foto-*, *Metro-*, *Robo-* etc.